

Vyšetřování průběhu funkce a užití extrémů funkcí

Jiří Fišer

11. prosince 2009

Průběh funkce

O vyšetřování průběhu funkce lze pojednat dvěma způsoby:

- uvést věcně, ze kterých činností se vyšetřování průběhu funkce skládá,
- popsat praktický postup při vyšetřování průběhu funkce.

Věcný výčet činností při vyšetřování PF

- 1) Definiční obor, body nespojitosti.
- 2) Funkční obor, omezenost; nulové body funkce; intervaly, kde je funkce kladná, kde je záporná.
- 3) Funkční vlastnosti funkce: parita, periodičnost.
- 4) Limity (jednostranné) v bodech nespojitosti funkce, v krajních bodech definičního oboru, resp. v $-\infty$, $+\infty$.
- 5) Intervaly monotonnosti (kde funkce roste, kde klesá) nebo konstantnosti.
- 6) Lokální extrémy funkce.
- 7) Intervaly konvexnosti a konkávnosti.
- 8) Inflexe, inflexní body grafu funkce.
- 9) Asymptoty grafu funkce.
- 10) Sestrojení grafu funkce.

Praktický postup při vyšetřování PF

V běžném případě sleduje i myšlenku správného a přehledného záznamu výsledků a mezivýsledků do tabulky:

- A. Zjistíme údaje potřebné pro sestavení tabulky, sestavíme tabulku a zaznamenáme do ní dosud známé údaje o funkci,
- B. postupně zjišťujeme další vlastnosti funkce a zaznamenáváme je do tabulky,
- C. doplníme údaje potřebné pro sestrojení grafu a sestrojíme graf funkce.

Doporučené pořadí prací u bodu A.

- A1. Provedeme 1 (určíme $D(f)$ a body nespojitosti).
- A2. Provedeme 3 (stanovení parity a periodičnosti), tj. zjistíme, zda bychom mohli zmenšit rozsah vyšetřování funkce tím, že se omezíme např. jen na interval $\langle 0, +\infty \rangle$ nebo jen na jednu periodu u funkce periodické.
- A3. Vypočteme 1. derivaci, položíme ji rovnu 0 a řešením získáme stacionární body. K nim přidáme ty body z $D(f)$, v nichž 1. derivace neexistuje. Má-li funkce lokální extrém, pak nastane v některém z těchto bodů.
- A4. Vypočteme 2. derivaci, položíme ji rovnu 0 a řešením získáme body, v nichž může mít funkce inflexi. K nim přidáme ty body z $D(f')$, v nichž 2. derivace neexistuje.
- A5. Sestavíme tabulku, kde v horizontálním záhlaví zaznameneáme rozčlenění číselné osy s ohledem na A1, A2, A3, A4; ve vertikálním záhlaví jsou řádky pro x , y , y' , y'' , a pro záznam vlastností funkce f . Do tabulky přeneseme údaje již zjištěné.

Doporučené pořadí prací u bodu B.

- B1. Užitím znaménka 1. derivace určíme 5 (intervaly monotonnosti).
- B2. Na základě B1 zjistíme 6 (lokální extrémy), včetně funkčních hodnot v těchto bodech.
- B3. Užitím znaménka 2. derivace určíme 7 (konvexnost a konkávnost).
- B4. Na základě B3 zjistíme 8 (inflexi), včetně funkčních hodnot v těchto bodech a hodnot 1. derivací.
- B5. Určíme 9 (asymptoty).
- B6. Určíme 4 (limity), pokud je to po B5 ještě třeba.
- B7. Určíme 2 (funkční obor, nulové body, znaménka funkce).

Doporučené pořadí prací u bodu C.

- C1. Podle potřeby doplníme např. průsečík grafu funkce s osou y , hodnoty funkce v dalších bodech $D(f)$, případně i hodnoty derivací (připojíme k tabulce jako dodatek).
- C2. Provedeme bod 10 (sestrojíme graf funkce).

Úloha

Sestavte tabulku pro vyšetření průběhu funkce $y = x + \frac{1}{x}$.

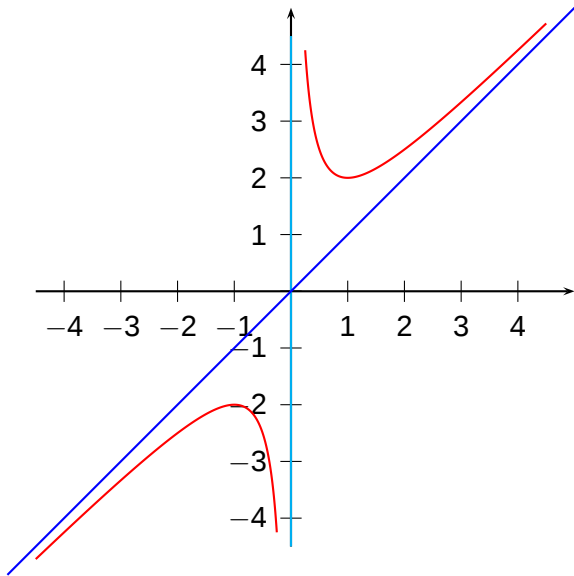
Řešení.

$D(f) = (-\infty, 0) \cup (0, +\infty)$, lichá, graf souměrný podle počátku.
 $y' = 1 - \frac{1}{x^2}$; $y' = 0 \Rightarrow x \in \{-1; 1\}$ (stacionární body); $y'' = \frac{2}{x^3} \neq 0$.
Sestavíme tabulku (např. jen) pro interval $\langle 0, +\infty \rangle$.

x	0	$\rightarrow 0^+$	$(0, 1)$	1	$(1, +\infty)$	$\rightarrow +\infty$
y	n.d.	$\rightarrow +\infty$	—	2	—	$\rightarrow +\infty$
y'	n.d.	$\rightarrow -\infty$	< 0	0	> 0	$\rightarrow +\infty$
y''	n.d.	—	> 0	> 0	> 0	—
fce	n.d.	$\rightarrow +\infty$	klesá	lok.min.	roste	$\rightarrow +\infty$
		asymptota $x = 0$	konvexní			asymptota $y = x$

Inflexní body neexistují.

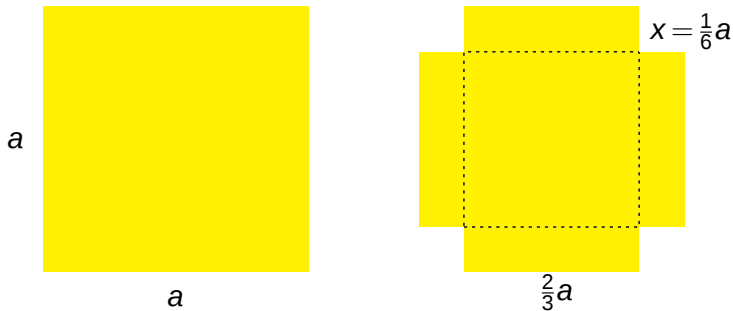
Obrázek: Graf funkce $y = x + \frac{1}{x}$, vertikální asymptota $x = 0$ a asymptota se směrnici $y = x$.

Užití extrémů funkcí

Na výpočet extrémů vede řada praktických úloh.

Úloha

- Ze čtvercového listu papíru o straně má být po vystřížení čtverečků (o straně) v rozích složena krabice o maximálním objemu.
- Vypočtete stranu čtverečků, jež mají být v rozích vystříženy a rozměry výsledné krabice.

Obrázek: Budoucí krabice o maximálním objemu

Řešení.

Výsledná krabice má rozměry

$$(a - 2x) \times (a - 2x) \times x.$$

Její objem je tedy:

$$V = (a - 2x)^2 x, \quad x \in \left(0; \frac{a}{2}\right)$$

$$V' = 12x^2 - 8ax + a^2 = 0 \quad \Rightarrow \quad x_1 = \frac{a}{6}, \quad x_2 = \frac{a}{2}$$

(x_2 nevyhovuje praktické úloze);

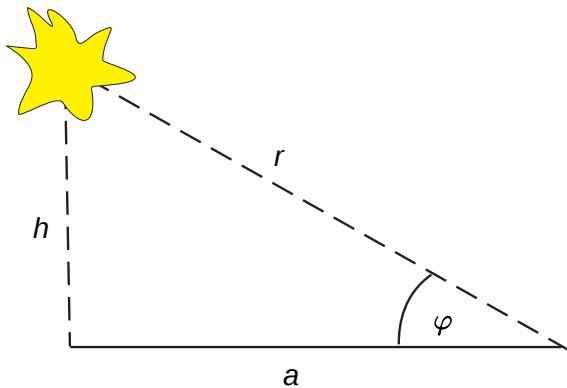
$$\frac{2}{3}a \times \frac{2}{3}a \times \frac{1}{6}a$$

- rozměry krabice jsou
- výška je rovna čtvrtině šířky čtvercového dna.

Úloha

- Pracoviště je v konstantní vzdálenosti a od průmětu světla na vodorovnou rovinu.
- Při jaké výšce h světla je osvětlení pracoviště maximální?

Obrázek: Intenzita osvětlení

Řešení.

Intenzita osvětlení závisí na vstupních podmínkách takto:

$$I = c \frac{\sin \varphi}{r^2},$$

kde

$$\sin \varphi = \frac{h}{r} \quad \text{a} \quad r = \sqrt{h^2 + a^2},$$

takže $I = I(h)$; po dosazení

$$I = c \frac{h}{(h^2 + a^2)^{\frac{3}{2}}}.$$

$$I' = c \frac{a^2 - 2h^2}{(h^2 + a^2)^{\frac{3}{2}}} (= 0) \quad \Rightarrow \quad h = \frac{a}{\sqrt{2}} \approx 0,7a.$$

Užití extrémů funkcí

Úloha

- Výkon Peltonova kola je $P = k \cdot u \cdot (v - u)$, kde
  - u je obvodová rychlost Peltonova kola a
  - v je rychlost vodního paprsku.
- Při jaké rychlosti u je výkon Peltonovy turbíny maximální?

Řešení.

$$P = P(u), \quad P' = kv - 2ku (= 0) \implies u = \frac{v}{2}.$$

Užití extrémů funkcí

Obrázek: Příliš mnoho plechu.

Úloha

Určete rozměry konzerv tvaru rotačního válce o daném objemu tak, aby se při jejich výrobě spotřebovalo **co nejmenší množství plechu**.

- Hledá se minimum funkce $S = 2\pi xv + 2\pi x^2$, kde
  - x je poloměr dna konzervy a
  - v výška konzervy,
  - za podmínky, že $V = \pi x^2 v$ je zadané (tedy konstantní).
- Po dosazení za v z této podmínky ($v = \frac{V}{\pi x^2}$) máme

$$S = \frac{2V}{x} + 2\pi x^2, \quad \text{odkud} \quad S' = -\frac{2V}{x^2} + 4\pi x.$$

Z rovnice $S' = 0$ máme $x_0 = \sqrt[3]{\frac{V}{2\pi}}.$

$$v_0 = \frac{V}{\pi x_0^2} = \dots = 2\sqrt[3]{\frac{V}{2\pi}} = 2x_0$$

Odsud je: výška konzervy je rovna průměru dna.